

Основні фактори, що впливають на формування мовної картини Іберійського Півострову

Л. В. Гринько

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: gmila1984@gmail.com

Paper received 23.11.18; Accepted for publication 27.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-185VI31-10>

Анотація. У статті зроблено спробу визначити основні чинники формування мовної картини на Іберійському півострові: географічні, історичні, економічні, політичні, культурні та їх взаємодію. Деякі з перелічених факторів – більш статичні, інші – більш динамічні, але в сукупності їх вплив призводить до постійних змін в житті мешканців півострову і мова як складова частина і основа культури відіграє в цьому не останню роль.

Ключові слова: мовне питання, економічний вплив, регіональна політика, культурне надбання, етнокультурна ідентичність.

Майже всім відомо, що на Іберійському (або Піренейському) півострові знаходяться такі країни як Іспанія і Португалія, і в них розмовляють на іспанській та португальській мовах. Хтось знає більше: на території цього півострову знаходиться також така маленька країна як Андорра (менш 1% площі півострову), а також остання колоніальна територія в Європі - Гібралтар (менш 1% площі півострову), що належить до Об'єднаного королівства Великої Британії і Північної Ірландії, і невеличка територія (менш 1% площі півострову), що належить Франції. І мало хто знає, на яких мовах на цих маленьких територіях розмовляють, та як легко змінюється прихильність мешканців цих територій до вибору офіційної мови спілкування під впливом економічних і політичних важелів. І майже ніхто не знає, де на півострові розмовляють на *bable* (мова 44% астурийців), *fabla* (мова 11000 арагонців), *aranés* (мова 3700 мешканців каталонської Лериди) [21,77]. Кольорова палітра мов Іспанії, найбільшої з країн Іберійського півострову вражає. Важко знайти цілісне описання стану мовної ситуації і на всьому Півострові. Залишається відкритим питання про те, скільки мов, діалектів, говорів, нарід, міноритарних мов існує на цій території.

Мета даної статті – зробити спробу встановити найбільш вагомі фактори впливу на мовне середовище мешканців Іберійського півострову. Відповісти на питання, чому галісійська мова або діалект вже більше не називається галісійсько-португальською, чому мешканці валенсійського регіону не вважають, що вони розмовляють каталонською, а каталонці навпаки. Чому в Іспанії існує баскофобія, чи має до цього якась відношення особлива, ні романізована, ні арабізована мова басків еускера, давніша за саму історію, бо зберігалася і передавалася в усній формі. Чому сьогодні кастильська і іспанська мова вже не синоніми, які політичні і соціальні зміни призвели до того, що в сьогоденній Іспанії можна почути, що я не розмовляю по іспанськи, бо я галісієць, чи андалузит.

Конституція Іспанії закріплює за іспанською мовою статус офіційної. Кожен іспанець повинен володіти нею і водночас має право користуватись нею. Цей офіційний статус вона поділяє з каталонською, галісійською та баскською мовами на територіях цих автономних регіонів у відповідності з їх офіційними Статутами. Таким чином виходить, що в цих автоно-

міях існують дві офіційні мови. Крім того, в 3 статті Конституції Іспанії задекларовано, що мовне багатство Іспанії – це її культурне надбання, яке завжди було і буде знаходитись під особливою увагою і захистом іспанської держави [21, 76]. Ці слова в повній мірі відображають досить демократичний характер іспанського головного закону. Але при цьому Іспанія продовжує залишатися унітарною державою, так як стаття 2 її Конституції забороняє одноосібне відокремлення від країни жодній з автономій, або будь якій іншій території. Виходить, що створивши регіони, центр заклав для себе і для держави міну уповільненої дії, породивши протистояння національної іспанської концепції і автономної регіональної концепції, в тому числі і на мовному рівні.

Особливість прихильників національної концепції "Hispanidad" – це знання кастильського нарідччя, що є квінтесенцією традиційної національної іспанської об'єднувальної ідентичності. На цій концепції створювалась єдність Іспанії, базувалась гордість за тих предків, які змогли, залишившись не побореними лишень на маленькому клаптику північного узбережжя півострову, відвоювати його у арабів в результаті так званої Реконквісти, і отримати особливі юридичні і фінансові привілеї за участь в ній і статус ідалго, що доказував чистоту іспанської крові. Але з якогось моменту це почало змінюватись.

Сталося так, що прихильники регіонального сепаратизму вважають "Hispanidad" рудиментом імперської кастильської свідомості, чимось архаїчним і відмовляються від ототожнювання себе з іспанцями. Централізоване та унітарне протиставляється автономному та регіональному.

Особливий статус автономній іспанській парламентській монархії став причиною того, що регіони, які вже отримали дуже велику автономію від Іспанії, такі як Країна Басків і Каталонія, прагнуть зовсім відокремитися від неї, але кожен за своїм особистим сценарієм. За зауваженнями іспанських політичних аналітиків, різниця між баскським і каталонським націоналізмами полягає в тому, що баски хочуть вийти з Іспанії, а каталонці - керувати нею [6,50].

Спільний же фактор - стан економічного розвитку цих двох автономій. Так Каталонія ще до недавнього часу виробляла четверту частину загального валового продукту. Баски також не відстають від них по долі

валового продукту на душу населення та по рівню життя. У тих, хто слідкує за подіями на Піренейському півострові виникає враження, що автономії змагаються одна з одною за те, хто першим вислизне з жорстких обійм Мадрида. Але це не так просто зробити, якщо враховувати велику ступінь інтегрованості баскської, наприклад, економіки в економіку Іспанії. Проблемним представляється досягнення енергетичної автономії.

Якщо взяти до уваги політичний фактор, то тут треба домогтися змін жорсткої позиції Європейського Союзу щодо питання про відділення регіонів. В зв'язку з політичною турбулентністю в самому Європейському Союзі навряд чи можливо, щоб в якусь декларацію по міжнародному праву було включене положення про право Країни Басків чи Каталонії на самовизначення [6].

Згідно автономному Статуту 1979 року Каталонія знайшла широкий обсяг повноважень в питаннях місцевого самоврядування, громадської безпеки (своя поліція, яка не підкоряється Мадриду, при цьому каталонські поліцейські отримують більшу зарплатню, ніж іспанські), транспорту, зв'язку, громадської освіти, культури, мови, охорони навколишнього середовища. Однак це не задовольнило правих, для яких програма-максимум – це введення самоврядування в автономіях. Для найбільш радикальних націоналістів Конституція - лише проміжний етап на шляху до подальшого здобуття незалежності. Важливу роль відіграє також невдоволення каталонців тим, що їх регіон до останнього часу віддавав до державного бюджету значну частину зароблених коштів. Каталонці вважали, що годують всю країну, є “благородними донорами по відношенню до решти Іспанії” [2; 6; 8].

При прийнятті Статуту автономії Каталонії найбільш гостру дискусію викликав намір його укладачів визначити Каталонію як націю, що суперечило Конституції, яка передбачає існування на території Іспанії лише однієї нації - іспанської. Каталонці, так само, як і баски, визначаються в Конституції як національності. Перетворення Каталонії з нації національностей, якою вона є зараз в націю націй (Оновлений Статут Каталонії від 2006 року) [6], не вкладається в рамки загальноприйнятих політико - правових норм. У політичній науці, поняття “нація” і “суверенітет” не розділяються. У новому ж статуті Каталонія визнається нацією, не володіючи суверенітетом і залишаючись в складі Іспанії [6,47].

Як бачимо, правові основи для виходу Каталонії з Іспанії були закладені лідерами Лівореспубліканської партії Каталонії заздалегідь до тих подій, що відбуваються сьогодні в Іспанії, в час коли каталонський сепаратизм настільки радикалізувався [7; 8; 9].

Складне національне питання породжує небезпеку розпаду єдиної країни. Вчені і політологи малюють різні сценарії вирішення національної проблеми в Іспанії, а саме, або збереження статусу кво автономій в межах діючої конституції з постійно незадоволеними національними меншинами; або трансформації країни у федерацію, для чого потрібно змінювати конституцію; або створення конфедерації, в якій деяким з автономій буде надано статус вільно приєднаних держав [3; 5; 6]. Іспанія знову знаходиться в зоні

турбулентності, іспанські політичні аналітики поділяються на більш оптимістичних і дуже песимістичних, останні вважають, що країні загрожують тяжкі випробування сецесія, розпад [10; 16; 17]. Більш оптимістичні закликають до діалогу і вважають, що завжди треба і можливо домовлятися [8; 13]. Існує точка зору, згідно з якою для більшості каталонців “спосіб бути іспанцем означає бути стовідсотковим каталонцем”. Їх позиція виражається словами “вільна Каталонія у великій Іспанії” [10].

У новому статуті розширені мовні права Каталонії в порівнянні зі статутом 1979. В ньому говориться, що всі люди мають право використовувати обидві офіційні мови. Право й обов'язок громадян Каталонії - знати ці мови. Це означає, що тепер переселенець в Каталонію з іншого регіону Іспанії буде зобов'язаний вивчити каталонську. Хоча в одній зі статей статуту визнаються рівні права

кастильської і каталонської, в інших статтях встановлюється пріоритет каталонської. Наприклад, знання каталонської буде визначальним у виборі кандидата на юридичну посаду [6, 48]. Вчителі каталонських шкіл, як і держслужбовці, отримують надбавку за знання каталонської мови (15%).

Слід відмітити і етнокультурну своєрідність каталонських провінцій і її невідповідне дійсності трактування націонал-сепаратистами існування етнічної міфології каталонської винятковості, що йде корінням в ХІІІ століття. Каталонці завжди вимагали визнання своєї відмінності від решти Іспанії.

Треба зазначити, що каталонська мова розповсюджена не тільки в Каталонії, але і на Балеарських островах, у Валенсійському автономному регіоні та частині Арагону. У Валенсії і Арагоні землі, що населені каталонцями – це лише частина території відповідного автономного об'єднання: в першому випадку – більша, в другому – менша. Інша частина території цих автономій – це землі, де мешкають саме іспанці. Виходить, що в даному випадку ми маємо таку ситуацію, коли кордони автономій проведені згідно з волевиявленням місцевих жителів, але при цьому чомусь без урахування мовних та етнічних особливостей [4].

Всі ці східні території іноді об'єднуються також спільною назвою Levante на іспанській мові або Levant на каталонській, що має історичні, географічні, економічні та на тепер і політичні основи. На цій території існує видавництво та періодичні видання з однойменною назвою Levante. Після завершення реконкісти та вигнання арабів іспанська королева Єлизавета I Кастильська заселила спустошені території сходу півострову і Балеарських островів каталонцями, що і пояснює їх мовну єдність.

Цікавим фактом є той, що між стосунками Валенсія і Барселона та Барселона і Мадрид можна поставити знак рівності. Валенсійці в рівній мірі борються з “імперськими амбіціями” каталонців відносно себе, як і каталонці з імперськими амбіціями Мадрида [2].

Економічно сильна Каталонія за останні 10 років зуміла завдяки матеріальній підтримці шкіл Андорри витіснити іспанську мову як базову для викладання і замінити її каталонською. Теперішня Андорра – це сфера впливу Каталонії, хоча зовсім недавно, під час економічного зростання вона більше тяжіла до Іспа-

нії, а ще раніше до Франції. Хоча відсоток шкіл, де викладання іде на французькій мові незначний (7%), влада Франції продовжує підтримувати ці школи прямими дотаціями з французького бюджету. Але статус офіційної для Андорри мови французька втратила. Сьогодні офіційна мова цієї маленької території – каталонська. Таким чином, каталонці і виграли, поширивши зони свого політичного і культурного впливу, мову включно, і водночас програли. В боротьбі за відокремлення від Іспанії, приводячи в якості одного з основних аргументів те, що Каталонія – це єдина в світі територія, де офіційна – це каталонська мова, вони самі ж створили прецедент в Андоррі з каталонською в якості офіційної.

Не менш цікавим виявляється політичний вплив Великої Британії на мовну ситуацію в Гібралтарі. Ця втрачена Іспанією ще в XVII сторіччі під час війни проти Англії територія (1713 рік, Утрехтський мирний договір) так і залишається британською, хоча Іспанія багато разів намагалася повернути її. Наприкінці 1960-х років Мадрид вдався до закриття кордону з Гібралтаром і відкрив його повністю тільки в 1985 році, перед вступом Іспанії до Європейського економічного співтовариства - попередника ЄС.

Хотілося б відмітити, що в ті часи, коли економічне і політичне становище в Іспанії викликало задрощі, мешканці Гібралтару голосували за дві офіційні мови для цієї території: англійську та іспанську. Але під час останніх референдумів вони голосують тільки за англійську як офіційну мову. Причини – економічні і соціальні. Мешканці Гібралтару мають змогу вільно відвідувати Велику Британію, не потребуючи візи. Їх діти навчаються в англомовних коледжах і потім мають змогу продовжити своє навчання в Англійських університетах. Відношення до наявності на іспанських землях колоніальної території змінювалось у відповідності до політичних обставин. Наприклад, у 70-ті роки мали місце широкі протестні настрої в іспанському суспільстві. Коли Іспанія увійшла до лав Європейської спільноти, ці голоси затихли. Але в зв'язку з останніми подіями, а саме виходом Великої Британії із Євросоюзу, це питання знову загострилось. Іспанія наполягає на тому, щоб Мадрид самостійно вирішував з Лондоном питання про статус Гібралтару. Прем'єр країни Педро Санчес заявив, що на саміті ЄС Іспанія голосуватиме проти угоди про вихід Великобританії з ЄС, якщо в її положення про Гібралтар не внесуть зміни. Раніше глава МЗС Іспанії Жозеп Боррель також заявляв, що Іспанія не прийме угоду щодо Brexit, якщо не буде ясності, як проходять переговори щодо майбутнього статусу Гібралтару. Як бачимо, стратегічний Гібралтар – ще одна болюча точка на мапі Іберійського півострову. Хоча з мовної точки зору ця територія – приклад вдалої взаємодії людей, що колись вибрали її для свого життя і

праці і створили гібридну мову. Яніто - основна місцева мова, поширена тільки в Гібралтарі, являє собою суміш андалузського іспанського та британської англійської, а також таких мов як мальтійська, португальська, італійська (генуезький діалект) і єврейсько-романські сефардські мови. Більшість слів яніто взято з іспанської, однак сильний вплив на нього зробила англійська. При спілкуванні на яніто часто переходять на англійську. Іноді гібралтарців через їхню мову називають "янітос".

Слід також зазначити, що не тільки Каталонія і Країна Басків, а й ряд інших автономних співтовариств Іспанії також вимагає зміни правил гри з центром, перерозподілу фінансових потоків, посилення культурної та лінгвістичної автономії, більш широке представництво за кордоном, але на відміну від басків і каталонців, регіональні політики цих співтовариств діють, як правило, в правовому полі, встановленому чинним законодавством [1; 2; 3; 12; 16].

Політичні аналітики також відмічають, що реакція іспанського соціуму на процеси європейської інтеграції та глобалізації - це страх втратити свою самобутність, свою мову і традиції, розчинитися в безликому світовому середовищі [6; 13].

Висновки. Викладений матеріал доводить, що всі фактори, що породжують мовну картину Іберійського півострову, знаходяться в постійній взаємодії і взаємозалежності. Вони всі важливі і пов'язані між собою. Не можна нехтувати жодним з них. Але, аналізуючи сьогоднішній стан справ, не можна не відмітити те, що мовна ситуація на Іберійському півострові стала більш пов'язаною з економікою і політикою. Її використовують як один із інструментів для сепаратистських рухів в Іспанії, де боротьба центру за збереження цілісності держави знаходиться в кореляції з боротьбою за збереження своєї самобутності в юридичних автономіях і інших іспанських регіонах, що такими не являються.

Іспанія зіштовхнулася з невизначеністю політико-правових основ Держави автономій [3; 5; 6;]. Ці процеси дуже складні і болочі для країни, яка після вдалого транзиту від авторитаризму до демократії [11; 19; 20] вкотре переживає тяжкі політичні випробування і знов знаходиться в зоні соціальної турбулентності, в яку втягуються також і мовні питання. Мова, як один із складників культури разом із літературою, театром, кіно, музикою, наукою та мистецтвом відіграє не останню роль в формуванні регіональної, в перше чергу, свідомості мешканців Іберійського півострову. Регіональна "відлига" призвела до усвідомлення іберійцями значущості своєї маленької батьківщини і своєї регіональної мови, своєї етнокультурної ідентичності і небажання асимілюватися з безликим світовим середовищем, яке породжує глобалізація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожановский А.Н. "Баскский вопрос": этнический или территориальный? / Общественные науки и современность. - 2011. - № 6. - С. 110-122.
2. Кожановский А.Н. Валенсийские "областники" против "каталонских империалистов" // Латинская Америка. - 2011. - №7. - С.65-78.
3. Кожановский А.Н. Испанский случай: этнические волны и региональные утесы // Национализм в мировой истории / Институт этнологии и антропологии РАН. - М.: Наука.- 2007. - С 227-259.
4. Кожановский А.Н. "Каталонский народ" в понимании испанцев и россиян / Вестник МГИМО - Университета. - 2011. - № 3 (17). - С.216-222.

5. Хенкин С.М. Испания в полосе турбулентности // Мировая экономика и международные отношения. - 2012. - № 4. - С. 71-81.
6. Хенкин С.М. Регионы как соперники государства: опыт Испании // Вестник МГИМО. - 2010. - №6. - С. 42-50.
7. Хенкин С.М. Сепаратизм по-каталонски // Мировая экономика и международные отношения/. - 2018. - том 62. - №5. - С.29-40.
8. Borrell J., de Carreras F., Lopez Burniol J-J, Pique J. Escucha, Cataluña Escucha, España. Cuatro voces a favor del entendimiento y contra la secesión. Barcelona, Ediciones Peninsula, 2017. - 329 p.
9. Brieger, P. La encrucijada española. Del 15-M a la disputa por el poder: Clave Intelectual, 2015. - 263 p.
10. Cataluña. El mito de la secesión. Desmontando las falacias del soberanismo. Barcelona, Editorial Almuzara, S.L., 2014. - 299 p.
11. Colomer, J. La transición a la democracia. El modelo español. Barcelona: Anagrama, 1998.- P 181.
12. Elordi, C. ¿Quiénes mandan de verdad en España? Barcelona: Roca Editorial de Libros, S.L., 2013. - 139 p.
13. La España que necesitamos. Del 20 N a 2020. Madrid: Almuzara S.A., 2011.- 806 p.
14. La transición española. Nuevos enfoques para un viejo debate / Madrid: Biblioteca Nueva, 2016. - P.309.
15. Los partidos en la transición. Las organizaciones políticas en la construcción de la democracia española. Madrid: Biblioteca Nueva, S.L., 2013. - 423 p.
16. Molinas, C. Que hacer con España. Del capitalismo castizo a la refundación de un país. Barcelona: Ediciones Destino, S.A.P., 2012. - 301 p.
17. Morales Moya A., Fusi Aizpurua J.P. y Blas Guerrero A. de. La historia de la nación y del nacionalismo español. Galaxia Gutenberg / Circulo de Lectores, 2006. P. 1150.
18. Navarro, V. Bienestar insuficiente, democracia incompleta. Sobre lo que no se habla en nuestro país. Madrid: Anagrama, 2002. - 216 p.
19. Powell, Ch. España en democracia, 1975-2000. Barcelona: Plaza & Janes Editores, S.A, 2001.- P. 175.
20. Pradera, J. La Transición española a la democracia. Edición e introducción de Joaquín Estefanía. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España, 2014. - 164 p.
21. Quesada Marco, S. España. Siglo XXI. Curso monográfico sobre España contemporánea. Nueva edición actualizada. Madrid: Edelsa, 2010. - 106 p.

REFERENCES

1. Kozhanskiy A.M. Baskskiy vopros: Etnicheskiy ili territorialny'i? ["Basque Question" ethnic or territorial?] / Obschestvenny'ie nauki. - 2011. - № 6. - P. 110-122.
2. Kozhanskiy A.M. Valensiyskiye "oblastniki" protiv "katalonskih imperialistov" [Valencia "regionalists" against "Catalan imperialists"]/Latinskaja Amerika, -2011.- №7. - P.65-78.
3. Kozhanskiy A.M. Ispanskiy sluchai: "etnicheskije volny" i regionalny'ie utiosy" [Spanish case: ethnic waves and regional cliffs] // Natsionalizm v mirovoy istorii/ Institut etnologii I antropologii RAN – M:Nauka. - 2007. - P.227-259.
4. Kozhanskiy A.M. "Katalonskiy narod" v ponimanii ispanstsev i rossijan ["Catalan people in the understanding of the Spaniards and Russians] / Vestnik MGIMO-Universiteta. - 2011. - № 3 (17). - C.216-222.
5. Khenkin, S.M. Ispanija v polose turbulentnosti [Spain in Turbulence] / Mirovaja ekonomika i mezhdunarodny'je otnosheniya. - 2012. - №4. - P. 71-81.
6. Khenkin, S.M. Regiony' kak soperniki gosudarstva [Regions as rivals of the State: the experience of Spain] // Vestnik MGIMO-Universiteta. - 2010. - №6. - P. 42-50.
7. Khenkin, S.M. Separatism po-katalonsky [Catalan separatism] / Mirovaja ekonomika i mezhdunarodny'je otnosheniya.- 2018. - Tom 62. - №5. - P.29-40.

The main factors influencing changes in the language picture of Iberian Peninsula

L. V. Grynko

Abstract. The article attempts to determine the main factors in the formation of a language picture on the Iberian Peninsula: geographical, historical, economic, political, and cultural and their interaction. Some of the above factors are more static, others are more dynamic, but their impact, in aggregate, leads to constant changes in the lives of the inhabitants of the Peninsula, and language as an integral part and the basis of culture plays a role in this.

Keywords: *linguistic questions, economic impact, regional policy, cultural heritage, ethno cultural identity.*